

In the article certainly a role and place of personality is in the process of professional activity. Grounded necessity of consideration of normative vital crises which show up during professional activity. The described structure of professional fitness and professional self-determination of personality, and also necessity of improvement professionally of important qualities, is in the process of studies and activity on the basis of motivation.

Key words: professional activity, professional fitness, professional self-determination, professional selection, professionally important qualities, motivation, vocational orientation.

Отримано: 28.08.2009

УДК 378:005.6

Л.А. Терещенко, Т.В. Кесьян

ВПЛИВ СТИЛЮ ПЕДАГОГІЧНОГО КЕРІВНИЦТВА НА РОЗВИТОК ГУМАНІСТИЧНО ОРІЄНТОВАНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті представлено результати науково-теоретичних та практичних надбань з проблеми розвитку гуманістично орієнтованого освітнього процесу. Розглядається взаємозв'язок між стилем педагогічного керівництва та гуманними стосунками між вчителем та учнями у процесі навчання та виховання.

Ключові слова: авторитарний, ліберальний, демократичний стилі управління, освітній процес, гуманізація, демократизація, самоактуалізація.

В статье представлены результаты научно-теоретических и практических разработок по проблеме развития гуманистически ориентированного процесса образования. Рассматривается взаимосвязь между стилем педагогического управления и гуманными отношениями между учителем и учениками в процессе обучения и воспитания.

Ключевые слова: авторитарный, либеральный, демократический стили управления, образовательный процесс, гуманизация, демократизация, самоактуализация.

«Ніщо не розвиває так особистість, як самонавчання, самовиховання, самореалізація, самоактуалізація, самодетермінація. Система «Я», яка є системою саморегуляції особистості, важлива так само, як усі інші структурні елементи особистості. Але залишатися людиною серед людей, бути ввічливим, бути добрим, уміти співпереживати і співрадіти – це те, що я хотів би побажати нашим молодим науковцям».

Академік С.Д. Максименко

Постановка проблеми. Розвиток особистості школяра, його становлення як суб'єкта діяльності, формування його самостійності та активності, максимальна реалізація творчого потенціалу дитини продовжують залишатися найактуальнішими завданнями навчально-виховного процесу. Сьогоднішні реалії нашого життя вимагають виходу на суспільну арену людини конкурентоздатної, психологічно стійкої, соціально та фахово компетентної, справжнього суб'єкта власної життєтворчості, здатного досягнути мету і сенс власного буття.

Усвідомлення вад у системі шкільної освіти поставило суспільство перед фактом: потрібна нова школа, необхідна нова концепція шкільництва, де буде здійснено подолання усталених стереотипів освіти і пошук нових ідей задля створення «школи самореалізації особистості, школи життєтворчості, полікультурного виховання, в якій стверджується проєктивна, особисто зорієнтована педагогіка, де дитина є головним пріоритетом і цінністю, суб'єктом культури і життя» [6]. Велику надію у вирішенні вищезазначених проблем ми покладаємо сьогодні на гуманізацію та демократизацію освіти.

Мета статті – проаналізувати залежність між стилем педагогічного керівництва і формуванням гуманних відносин між вчителем та учнями.

Результати теоретичного аналізу проблеми. Ян Амос Коменський вважав, що стосунки між дітьми і вчителями в школі мають будуватися на взаємній гармонії – «йти від серця до серця і здійснюватися серцем». Атмосфера відкритості, сердечності з дитиною – це підвалини справжнього виховання. На думку В. Сухомлинського, «чим далі від народження, тим людина стає все більш консервативною і важковиховуваною. Сама природа відвела для виховання дітей тривалий період дитинства їхньої нервової системи; якщо цей період пропустити, пізніше вже нічого не зробити» [10, С. 8-9].

Сучасній школі потрібен педагогічний інструментований процес гуманістичного виховання, побудований на тісному зв'язку знань, почуттів, поведінки, пріоритетності підходу до дитини як суб'єкта виховання. Головним пріоритетом школи, яка претендує на особистісну зорієнтованість, є самореалізація особистості школяра і вчителя в їх діалогічній взаємодії.

Проблема стилю педагогічної діяльності є однією з традиційних для психолого-педагогічних досліджень. Різноманітні підходи до проблеми педагогічного керівництва базуються на більш широких концепціях управління в соціальних структурах у цей момент часу. Існує узагальнена концепція стилів, яка спирається на певні елементи способу управління (вона склалася ще в 30-х роках минулого сторіччя). Основні параметри, за якими визначають стильові характеристики, залишаються актуальними і в наш час. Схарактеризуємо їх відповідно до вчителя (керівника):

- рівень значущості для вчителя творчої співпраці з учнями;

- міра орієнтації вчителя на налагодження міжособистісних стосунків у колективі (класі), формування колективу;
- тип спілкування вчителя з учнями;
- ступінь урахування в процесі керівництва індивідуально-психологічних особливостей учнів і соціально-психологічних характеристик учнівського колективу;
- основні методи впливу на учнів;
- особливості орієнтації вчителя на самого себе [1].

Зазначена структура знаходить своєрідне вираження в різних стилях керівництва. У психології відома відповідна класифікація К. Левіна, де виділено такі основні стилі керівництва:

- *авторитарний* (автократичний, адміністративний, волювий, директивний);
- *демократичний* (колегіальний, товариський);
- *ліберально-потуральний* (вільний, анархічний, нейтральний, формальний, такий, що не втручається).

Більшість психологічних досліджень педагогічної діяльності орієнтуються на вищезазначені три стилі керівництва педагогічним процесом, і не всі вони сприяють налагодженню гуманних стосунків у процесі навчання. Схарактеризуємо поведінкові прояви, що характеризують кожний стиль.

Імперативний (або авторитарний) стиль. При цьому стилі взаємодії вчителя з учнями – сувора дисципліна об'єктивується як основна мета навчально-виховного процесу. Діти, як правило, дуже бояться вчителя-авторитариста і відчужуються від нього. Оскільки правила поведінки і діяльності не обговорюються з учнями, не вводяться через їхній власний вибір, а отже, не усвідомлюються як найдоречніші, а навпаки, сприймаються як «команди» вчителя, то згодом у самостійній поведінці або у стосунках з іншими вчителями діти намагаються «звільнитись» від цих правил і часто стають некерованими. За таких обставин в учнів формується почуття незахищеності, тривожності, невпевненості. Позиція вчителя не дає їм можливості зблизитись із ним, взаємини між ними втрачають довірливий характер, доброзичливість. Діти між собою роз'єднані, оскільки кожен з них відчуває напруження і невпевненість у собі. Увага дітей здебільшого концентрується на негативних ситуаціях з життя класу, на суворих прийомах спілкування з ними вчителя. Такий стиль пригнічує ініціативу і творчість дітей, позбавляє їх приємних переживань. Зауважимо, що дотримання стилю жорсткої дисципліни вдається легше у початковій ланці школи, ніж у наступних ланках шкільної освіти.

Психологи вважають цей стиль антигуманним, таким, що найменше реалізує гуманні принципи.

У школах спостерігається і *ліберальний*, або *антиавторитарний, стиль* взаємодії вчителя з учнями, що по суті є стилем байдужості, його ще називають *потуральним*.

Завдяки цьому стилю атмосфера у класі стає некерованою. Такий стиль притаманний насамперед тим вчителям, яким бракує професіоналізму, педагогічної майстерності, психологічного

розуміння сутності вікової психології дітей, знань про значення вчителя і вихователя у їхньому житті.

Вчитель, який дотримується цього стилю педагогічної діяльності, може не забезпечити виховування у дітей організованості, усвідомлення вимог навчальної діяльності, оволодіння нормативами поведінки і учнівської праці, переживання задоволення (чи невдоволення) від успішного (або не успішного) виконання своїх обов'язків. У такій ситуації діти звикають часто порушувати правила поведінки.

Без належного керівництва, самотужки, діти не здатні усвідомити нормативи шкільного життя, психологічного статусу школяра, власні правила й обов'язки, не можуть належно оцінити свою поведінку.

Насправді ж кожна дитина (особливо першокласник) прагне мати *керівника* свого життя, головного розпорядника своєї долі – *першого вчителя*, і зростати *під його керівництвом*.

Концепція самоактуалізації особистості А. Маслоу не тільки сприяла виникненню гуманістичної психології як напрямку психологічної науки (60-ті роки минулого сторіччя), а й справила значний вплив на психолого-педагогічну практику. Представниками гуманістичної психології (А. Маслоу, Р. Мей, К. Роджерс та ін.) були виокремлені основні аспекти розуміння сутності особистості. Психологи-гуманісти розглядають людину як найвищу цінність, визнають її неповторність, унікальність, своєрідність, необхідною умовою розвитку особистості є її самоактуалізація, реалізація внутрішньої суті і творчих потенцій. Ці гуманістичні позиції були взяті за основу навчання, виховання і розвитку особистості [4; 11; 8].

Гуманістичне навчання – це не лише метод, а сукупність цінностей, особлива педагогічна філософія, яка нерозривно пов'язана з особистісним способом існування людини. До цієї системи входять такі цінності:

- переконавання в особистісній гідності кожної людини; у значущості для кожної людини можливості вільного вибору і відповідальності за його наслідки; задоволення навчанням як творчим процесом;
- організація викладання повинна відбуватися не як трансляція інформації, а як фалісітація (полегшення, допомога, сприяння) осмисленого учіння;
- наявність певних особистісних настановлень вчителя в процесі його взаємодії з учнями:
 - істинність і відкритість – відкритість вчителя своїм власним думкам і переживанням, здатність вільно висловлювати й транслювати їх учням;
 - сприйняття і довіра – особиста впевненість вчителя в можливостях і здібностях учнів;
 - емпатичне розуміння – бачення вчителем внутрішнього світу і поведінки кожного учня ніби очима самого учня;

- вироблення вчителем на базі загальних методичних прийомів власного інструментарію навчання, спираючись на вищеназвані настанови:
 - використання різноманітних засобів навчання і створення умов, які забезпечують їх фізичну та психологічну доступність учням;
 - організацію в процесі навчання різних «зворотних зв'язків» між вчителем та учнями (опитування, бесіди, групові форми спілкування тощо);
 - укладання індивідуальних або групових «контрактів» з учнями, в яких після спільного з учнями обговорення фіксується чітке співвідношення обсягів навчальної роботи та її оцінок;
 - організація навчання в різновікових навчальних діадах, в яких один учень виконує функції вчителя;
 - організація груп вільного спілкування (учнів, вчителів і змішаних) з метою формування гуманістичних особистісних установок тощо [1].

У світовій педагогічній практиці упродовж кількох поколінь видатні педагоги і психологи надають пріоритет *гуманістичному, демократичному* стилю керівництва навчально-виховним процесом. Побудова спілкування і взаємин учителя з учнями при гуманно-демократичному стилі означає забезпечення з боку тих, хто виховує і навчає, любові й уваги до кожної дитини, поваги до її гідності, створення умов для різнобічного та повноцінного розвитку, оволодіння навчальною програмою, формування оптимістичного ставлення до себе, позитивної концепції на високих духовних засадах, що відповідатиме стану здоров'я, віку, потребам, інтересам, рівню розвитку, статті, індивідуальності кожного учня.

Гуманістичний стиль забезпечує вироблення активної позиції: вчитель сприймає кожну дитину такою, якою вона є, прагне створити у класі *атмосферу співпраці*.

Гуманістично орієнтований учитель продумує систему правил, яких мають дотримуватись його учні, пояснює позитивне значення нормативів дисциплінованої поведінки; вчить кожну дитину керувати власною поведінкою.

Гуманістичний стиль забезпечує можливість усвідомлення дитиною своїх прав і обов'язків.

Діти, які виховуються в умовах гуманно-демократичного стилю, вмiють самостійно обирати найдоцільніші, найзручніші для себе і для інших, цікаві форми виконання завдань і поведінки. Вони привчаються до пошуків, творчості, оригінальних рішень, не бояться помилитись, оскільки розраховують на взаєморозуміння і з боку вчителя, і з боку однокласників.

І саме при гуманно-демократичному стилі педагогічної діяльності в учнів розвивається почуття власної відповідальності, прагнення до шляхетної моральної поведінки у школі і поза нею [7, с. 122-128].

В освітньому процесі А. Маслоу виділяє дві протилежно діючі сили. З одного боку, більшість вчителів, керівників шкіл, упорядників програм стурбовані необхідністю вкладати якомога більше фактів у голови дітей при витраті мінімуму часу і зусиль. Дуже часто набуті таким чином (з примусу, а не за власним бажанням дитини) знання швидко забуваються, не сприяють розвитку його пізнавальних та розумових здібностей і в кінцевому підсумку не дають їй можливості зорієнтуватися у пошуку самого себе.

З другого боку, є гуманістично зорієнтовані педагоги, яких хвилює насамперед дитина і, які дістають задоволення від спілкування з нею, від психологічної самоактуалізації в їхній педагогічній практиці. Ці педагоги забезпечують кожній дитині можливість для усвідомлення самої себе, допомагають зрозуміти, що їй подобається, чого вона прагне, якими є її можливості, здібності. У взаєминах з учнями вчителі не погрожують дитині, а стверджують навколо неї атмосферу прийняття, що призводить до зменшення страхів, тривожності та захисних реакцій.

Головною метою гуманістично зорієнтованої педагогіки є відкриття ідентичності особистості, з'ясування на цьому підґрунті власного її покликання. Гуманізація освіти передбачає створення максимально сприятливих умов для розкриття особистості в її всебічному самовизначенні і саморозвитку.

Ще одне важливе завдання гуманістично зорієнтованої педагогіки полягає в тому, що освіта має служити людині так, щоб людина сприймала процес освіти не тільки як необхідність, а й щоб цей процес викликав у неї позитивні почуття і протікав в умовах психологічного комфорту, тобто були задоволені базові психологічні потреби в безпеці, любові, почутті власної гідності, повазі тощо.

Як зазначають у своїх дослідженнях деякі фахівці [7; 9], гуманістично орієнтований освітній процес можна розуміти як процес, що забезпечує людині:

- задоволення;
- самореалізацію у сфері пізнання, спілкування і діяльності;
- самовдосконалення на основі ідеалу.

Гуманізація вищої освіти – це наповнення людяністю самого викладання певної науки і дисципліни; формування особистості фахівця нового типу.

Вузька педагогічна освіта в основному націлена на оволодіння знаннями, вміннями й навичками з окремих спеціальних дисциплін і далеко не завжди забезпечує професійну готовність вчителя до цілісного гуманно-демократичного виховання учнів і до творчого самовдосконалення власної особистості.

Формування у майбутнього вчителя гуманно-демократичного стилю спілкування з учнями йде через розвиток його творчої індивідуальності. Така творча індивідуальність реалізується на основі актуалізації і гуманізації суб'єктної позиції в навчально-пізнавальному процесі, професійно-педагогічної діяльності, спілкуванні і використанні індивідуального особистісного досвіду.

Найбільш сприяє формуванню гуманно-демократичного стилю керівництва вчителем додержання в його практиці прагнення власної самоактуалізації.

А. Маслоу в своїх працях надає характеристику двом типам вчителів: по-перше, вчителі, які самоактуалізуються; по-друге – вчителі, які не зуміли самоактуалізуватися.

Психологічний портрет вчителя, який самоактуалізується, А. Маслоу подає так: «...вчитель, який самоактуалізується, відмовляється додержуватися стереотипу професора, натомість, він намагається бути по-людськи простим. Усе це допомагає створити в класі таку атмосферу, за якої підозри, хвилювання, неспокій, ворожість і агресія зникають самі собою. Аналогічно цьому зникають реакції на небезпеку і сама небезпека перестає існувати в міжособистісних відносинах.

Вчитель, який не самоактуалізується, депривований, тобто базально незадоволений. Підсвідомо він відчуває, що нещасний. У нього як у особистості незадоволені базові потреби – у визнанні, самоствердженні, самоактуалізації, любові, розумінні. Таким вчителем робота, як і світ загалом, сприймається як місце небезпеки. Систему цінностей вчителя, який не самоактуалізується, спрямовують, і в ній домінують нижчі потреби» [4].

З цього приводу А. Маслоу пише: «Візьмемо, як приклад, стосунки вчителя, який самоактуалізується, і учня. Наші вчителі, які самоактуалізувалися, вміли поводитися зовсім «не невротично» завдяки власній інтерпретації ситуації як приемного співробітництва. Вчителі, які не змогли самоактуалізуватися, боролися з учнями, переживали у стосунках з ними за свою «гідність», яку штучно у собі підігрівали, замість природної простоти, властивої вчителям, які самоактуалізувалися. Припинення спроб видатись «везнайками» і «могутніми», відсутність авторитарності, відмова розглядати учнів як таких, що змагаються між собою і перебувають у боротьбі з вчителем, – все це допомагало вчителеві створити психологічну атмосферу, сприятливу для самоактуалізації самих учнів» [4].

У результаті досліджень А. Маслоу виділив 15 основних характеристик, які притаманні психологічно здоровим, самоактуалізованим особистостям: прийняття себе та інших такими, якими вони є; відсутність штучних, захисних форм поведінки; більш адекватне сприйняття реальності; спонтанність проявів, простота і природність; проблемоцентричність на противагу егоцентричності, розгляд себе в широкому соціальному контексті, наявність визначеної власної життєвої місії; наявність потреби приватності, відокремленості, усамітнення, що дозволяє їм дивитися на життя уособлено та об'єктивно; автономія і відносна незалежність від оточення; стійкість до дії фрустраційних факторів; свіжість сприйняття; вміння знаходити нове у вже відомому; наявність містичного досвіду типу глибокого переживання екстазу; почуття спільності з людством загалом; здатність на глибокі позитивні міжособові стосунки, найчастіше, з невеликою кіль-

кістю людей; демократичність у відносинах, готовність вчитися в інших; стійкі внутрішні моральні норми при виборі засобів для досягнення мети; філософське почуття гумору; креативність [4].

Висновки. Освіта повинна бути основана перш за все на перебудові особистісних якостей вчителя і його настановлень, які реалізуються у процесі його міжособистісної взаємодії з учнями. Це означає, що серед різних умов, які визначають результативність навчання і виховання школяра, найбільш значимим є сам вчитель. Навчає не зміст освіти, озвучений вчителем, а перш за все його особистість і, загалом, його інтегральна індивідуальність.

Головна мета гуманістично зорієнтованої педагогіки полягає:

- у відкритті ідентичності особистості і з'ясування на цьому підґрунті власного її покликання. Для цього вчителі повинні викликати у кожної дитини почуття досягнення;
- у задоволенні базових психологічних потреб дитини: в безпеці, почутті власної гідності, любові, повазі тощо.

У перспективі нашого дослідження передбачається здійснення експериментального вивчення впливу рівня самоактуалізації вчителів на формування у них гуманних відносин з учнями.

Список використаних джерел

1. Карамушка Л.М. Психологія управління: Навч. посіб. – К.: Міленіум, 2003. – С. 27 – 37.
2. Лушин П.В. О психологии человека в переходный период (Как выжить, когда все рушится?). – Кировоград: КОД, 1999.
3. Максименко С.Д. Основи генетичної психології: Навч. посібник. – К. – НПЦ «Перспектива», 1998. – 220 с.
4. Маслоу А. Самоактуализация личности и образование / Пер. с англ.; Предисл. Г.А. Балла. – Киев – Донецк, 1994. – 52 с.
5. Орлов А.Б. Перспективы гуманизации обучения // Вопр. психологии. – 1988. – №6. – С. 142 – 146.
6. Орлов А.Б. Карл Роджерс и современный гуманизм // Вестник Московск. ун-та. Серия 14. Психология. – 1990. – №2. – С. 58-65.
7. Проскура О.В. Психологічна підготовка вчителя до роботи з першокласниками: Навч. посібник. – К.: Освіта, 1998. – С. 122-128.
8. Роджерс К. К науке о личности // История зарубежной психологии (30 – 60-е гг. XX в.): Тексты / Под ред. П.Я. Гальперина, А.Н. Ждан. – М.: Изд-во Москов. ун-та, 1986.
9. Слободяник Н.В. Психолого-педагогічні умови формування гуманних взаємин підлітків (на заняттях аматорського музичного колективу): Автореф. дис...канд. психол. наук, 19.00.07 / Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 2001. – 20 с.

10. Сухомлинський В. Павлышская средняя школа. – М.: Просвещение, 1969. – С. 8-9.
11. Шиянов Е.Н. Гуманизация профессионального становления педагога // Сов. педагогика. – 1991. – №5 – 6. – С. 117-119.

This article displays results of scientifically theoretical and practical works in the problem of the educational development. There are correlation between style of pedagogical control and humane relations of teacher with students at process of training and education.

Key words: directive, liberal, democratic styles of control, educational process, humanism, democratization, self-actualization.

Отримано: 22.09.2009

УДК 373.2.091

С.В. Тітов

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ФОРМУЮЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ В РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ У ДОШКІЛЬНИКІВ

У статті робиться спроба визначення креативності, інтелекту і подальшого розумового розвитку дітей дошкільного віку 1-3, 3-6 років, оскільки для цієї вікової категорії це найбільш невивчена частина вікової психології.

Ключові слова: задатки, здібності, обдарованість, талант, креативність, інтелект.

В статье предпринимается попытка определения креативности, интеллекта и дальнейшего умственного развития детей дошкольного возраста 1-3, 3-6 лет, поскольку для этой возрастной категории, это самая неизученая часть возрастной психологии.

Ключевые слова: задатки, способности, одаренность, талант, креативность, интеллект.

За визначенням креативність (англ. *creativity*) – творчі можливості (здібності) людини, які можуть виявлятися в мисленні, відчуттях, спілкуванні, окремих видах діяльності, характеризувати особистість в цілому і/або її окремі сторони, продукти діяльності [15].

Ця проблема пов'язана з питанням обдарованості та сягає своїм корінням глибокої давнини. Ще Платон пропонував передавати виховання в руки держави, причому найбільш здібних дітей учити окремо. Конфуцій, розмірковуючи про особливо обдарованих дітей, пропонував розвивати саме їх. У XV столітті Сулейман Великий розслав по Турецькій імперії шукачів та-